

**Тема: "Г.Квітка-Основ'яненко (1778-1843).
Життєвий і творчий шлях"**

План

1. Біографічні відомості.
2. Г.Квітка-Основ'яненко – зачинатель прози в українській літературі.
3. Бурлескно-реалістичні оповідання Г.Квітки-Основ'яненка.
4. Сентиментально-реалістичні твори.
5. Драматургія Г.Квітки-Основ'яненка.

Література

1. Вільна Я. Г.Квітка-Основ'яненко – "не формула на двох ногах" // Українська мова та література. – Ч. 2-3. – 2005. – С. 7-10.
2. Гончар О. Природа художнього конфлікту в комедії Г.Квітки-Основ'яненка "Сватання на Гончарівці" // Дивослово. – 2003. – № 11. – С. 66-67.
3. Задорожна Л. Філософський концепт "Салдацького патрета" Г.Квітки-Основ'яненка // Українська мова та література. – 1998. – Ч. 18 (82). – С. 1-3.
4. Зубков С. Проза // Зубков С. Григорій Квітка-Основ'яненко: Життя і творчість. – К.: Дніпро, 1998. – С. 93-175.
5. Кичигін В. Від народнопоетичних форм до художнього цілого повісті ("Салдацький патрет" Г.Квітки-Основ'яненка) // Розвиток жанрів в українській літературі ХІХ початку ХХ століття. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 49-67.
6. Ліпінська О. Повісті Г.Квітки-Основ'яненка в контексті європейського сентименталізму // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. пр. – Вип. 8. – К.: Твім інтер, 2001. – С. 291-296.
7. Нахлік Є. Преромантична художня проза. Риси романтизму в прозі Г.Квітки-Основ'яненка // Нахлік Є. Українська романтична проза 20-60-х років ХІХ століття. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 27-68.
8. Трофименко В. Літературно-естетичні погляди Г.Квітки-Основ'яненка в контексті європейського просвітництва // Слово і час. – 1997. – № 9. – С. 35-40.
9. Чалий Д. Г.Квітка-Основ'яненко (Творчість). – К.: Художня література, 1962. – 206 с.

П.Куліш зазначав, що Г.Квітка-Основ'яненко відноситься до тих письменників, які "прикрасили б будь-яку літературу, за вірністю живописання з натури й глибиною сердечного почуття". "Відмінним майстром", "улюбленцем публіки, дотепним і талановитим" називав його В.Белінський. Визначну роль Г.Квітки-Основ'яненка європейському літературному процесі І.Франко вбачав у тому, що він був "творцем народної повісті, одним із перших того роду творців у європейському письменстві".

Народився Григорій Федорович Квітка 29 листопада 1778 р. у прихарківській слободі Основа. Батько, Федір Іванович, відзначався глибоким розумом та веселою вдачею, дружив з отаманом козацького війська Антоном Головатим, Григорієм Сковородою, чії твори діти у родині Квіток гарно

декламували напам'ять. Мати, Марія Василівна, походила з багатого і відомого роду Шидловських, була дуже побожною, хоча й мала крутий норов.

У два роки внаслідок золотухи Григорій осліп, а через кілька літ в Озерянському монастирі прозрів і побачив божий образ. Дивовижне зіцлення наклало відбиток на все життя, Квітка був глибоко релігійною людиною. Через кволе здоров'я хлопець навчався вдома, потім у монастирській школі. Змалку тягнувся до музики, прекрасно грав на фортепіано і флейті, брався навіть до komponування власних музичних творів (йому належить авторство пісні "Грицю, Грицю до роботи"). У домашньому театрі Основ'яненків, що славився на всю Слобожанщину, хлопець любив грати веселі та смішні ролі.

Життєвий шлях майбутнього письменника був сповнений несподіваних крутозламів. З 1793 р. він перебував на військовій службі, у сімнадцять літ завдяки батькам, які скористались послугами впливових родичів і знайомих, став капітаном. Але військова кар'єра не приваблювала юнака. І незабаром він став послушником Курязького монастиря поблизу Харкова. Літературознавці пояснюють цей крок побожністю та впливом рідного дядька Наркиза – наставника цього ж монастиря, а ще – нещасливим коханням та сімейною несправедливістю: з метою утримання маєтного цензу, необхідного для здобуття високих посад, при розподілі спадщини старшому синові Андрієві було віддано весь маєток, завдяки чому він мав змогу дослужитися до чину таємного радника, а Григорій отримав лише незначну суму грошей. Із монастирської келії Квітки часто лунали звуки клавесину, флейти і фортепіано. Молодий послушник навідувався додому, часом відвідував бали, грав у домашніх виставах, бував на прилюдних зібраннях (у січні 1805р. був присутній на відкритті Харківського університету).

Незабаром Г.Квітка покинув монастир і повернувся до військової служби, де довго не затримався. З 1806 до 1807 року перебував на службі у харківській міліції – народному ополченні, скликаному у зв'язку із підготовкою до війни з Наполеоном. Одруження уникав, бо близько до серця приймав горе овдовілих сестер та трагедію брата, який похоронив чотирьох синів і дружину.

Деякий час Г.Квітка служив секретарем дворянства, потім поринув у вир культурно-громадського життя Харкова. Діяльний та енергійний, він усе життя прожив за законами порядності, добра і гуманізму. Г.Квітка став ініціатором, а потім правителем "Товариства добродіяння"; зібравши кошти, заснував перший на Слобожанщині навчально-виховний заклад для дівчат – Інститут шляхетних дівчат, принісши, за свідченням І.Срезневського, "у жертву майже весь достаток свій".

Квітка був організатором, редактором і видавцем першого в Україні журналу "Украинский вестник" (1816-1819 рр.), альманахів "Утренняя звезда" і "Молодик", у яких плідно співпрацював. В "Украинском вестнике" він дебютував прозовими фейлетонами "Письма Фалалея Повинухина", брав участь у відкритті першої публічної бібліотеки в Харкові.

З 1812 р. працював директором Харківського театру. У трупі Штейна грав тоді молодий М.Щепкін, у якому Г.Квітка розпізнав талант коміка (актор до того виконував серйозні ролі благородних героїв). Завдяки йому у Харкові 1821

р. вперше була поставлена "Наталка Полтавка", яка не мала цензурного дозволу, оскільки особистий дозвіл Рєпніна поширювався лише на Полтаву. Г.Квітка-Основ'яненко, як згадував Щепкін, порадив такий вихід: "Призначте яку-небудь старовинну п'єсу, а перед самим днем бенефісу пошліться на нездоров'я якого-небудь актора і попросіть офіційно дати, за поспіхом, "Наталку Полтавку", п'єсу вже дозволену для Полтави".

Довгий час будучи предводителем дворянства Харківського повіту, головою цивільного суду, він відстоював права простого люду, багато зробив для освіти і культури рідного краю, оскільки підносив ідею вдосконалення суспільства на просвітительсько-гуманістичних засадах. Діяльність його була настільки багатогранною, що викликала подив у сучасників. Цілком виправданою видається епіграма на нього:

Не надивлюся я, создатель,	Актер, поэт и заседатель –
Какой у нас мудреный век:	Один и тот же человек.

Близько 1821 р. Квітка одружився з двадцятирічною випускницею петербурзького Смольного інституту шляхетних дівчат Анною Григорівною Вульф, яка стала його найбільшим другом і першим критиком, підтримувала у години зневіри.

Родина Основ'яненків радо вітала у себе в гостях молодих, талановитих літераторів. У їхній затишній оселі неодноразово бували І.Срезневський, М.Костомаров, Є.Гребінка, О.Афанасьєв-Чужбинський. Коло знайомств Г.Квітка-Основ'яненко було широким і цікавим: він приятелював з П.Гулаком-Артемовським, А.Метлинським, зустрічався і листувався із В.Жуковським, С.Аксаковим, В.Далем, Т.Шевченком, М.Максимовичем.

Дружина мріяла про переїзд до Петербурга, але Г.Квітка-Основ'яненко не хотів виїздити з любої йому Основи (звідси і псевдонім). Сім'я часто відчувала матеріальну скруту, бо літературних гонорарів та невеликої пенсії, призначеної братом за частину уступленої спадщини, вистачало лише на передплату газет і журналів та вельми скромне прожиття.

У 1834 р. виходить друком збірка "Малороссийские повести, рассказываемые Грицьком Основьяненком". А через три роки, в 1837 р., побачили світ дві збірки прозових творів українською мовою, видані у Москві.

Повістяр із Основи помер на руках вірної дружини на 65-му році життя.

Прозовий доробок письменника (15 творів) літературознавці умовно розподіляють на дві групи: бурлескно-реалістичні ("Салдацький патрет", "Конотопська відьма", "Мертвецький великдень", "От тобі й скарб", "На пущання, як зав'язано", "Підбрехач", "Пархомове снідання", "Малоросійська биль"); сентиментально-реалістичні ("Маруся", "Козир-дівка", "Сердешна Оксана", "Божі діти", "Щира любов" тощо). У такому поділі відбилися специфічні риси двох основних стильових течій в українському просвітительському реалізмі. Пануючим стильовим принципом творів першої групи стало комічно-бурлескне, часто гротескне моделювання персонажів найчастіше фольклорного походження, насиченість художньої структури народнопоетичними мотивами і прийомами.

"Салдацький патрет" (1833) – перше оповідання нової української

літератури, яким автор дає відсіч шовіністичним закидам російської критики, спрямованим проти українського письменства. В оповіданні висміяно некомпетентних і недоброзичливих російських критиків, які вважали українську літературу непотрібною забаганкою. "Я написав "Марусю", і коли переконували мене друкувати, то я, боючись знову цехових скалозубів написав для них "Салдацький патрет", щоб захистити себе від їх глузувань і щоб вони зрозуміли, що шевцеві не можна тямити кравецтва" (Г.Квітка-Основ'яненко). Вдало використав прозаїк народне прислів'я: "Швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайся". Підзаголовок оповідання – "латинська побрехенька, по-нашому розказана" – вказує на античне джерело. І.Денисюк довів, що першоджерелом твору послужили анекдоти з книги Плінія Старшого "Природнича історія": маляр Апеллес "готові свої твори виставляв на веранду свого дому на публічний огляд, а сам же, схований за картиною, прислухувався, які зауважено недоліки, вважаючи широкий загал за суддю, кращого від самого себе. Раз нібито зауважив йому швець, що в черевиках зробив на картині дірок для шнурків на одну менше. На другий день, коли той самий швець, гордий з того, що його попереднє зауваження було прийняте до уваги, став крутити носом з приводу якихось деталей в околиці гомілки, обурений художник виглянув і заявив, що швець не повинен судити того, що вище черевика, – цей вислів увійшов у прислів'я".

Оповідач – літній, простий, досвідчений – характеризує „скусного” маляра картини рудоволосого і череватого Кузьму Трохимовича, який майстерно намалював неприступного москаля, що його простий люд на ярмарку сприймає, як живого. В оповіданні описано події одного ярмаркового дня (у ньому подано більше ста назв товару); основна подія – оцінка солдатського портрету. Оповідання жартівливе, бурлескне за стилем, близьке за жанром до української народної казки, про що свідчить і закінчення: "От і вся".

Повість "Конотопська відьма" написана 1833 р., опублікована у 1837 р. у книзі "Малороссийские повести". У гумористично-сатиричному плані зображено в ній самоврядування й побут козацької старшини. І.Франко називав цей твір "незрівнянним майстерним малюнком старих козацьких порядків, може з половини XVIII віку". На противагу романтикам і слов'янофілам, що ідеалізували старовину, Г.Квітка-Основ'яненко відрізняв патріотичне і гуманне, не сприймаючи хижацького старшинування в громаді "по породі і достаткам", а „не по вибору козацькому".

Сюжет побудовано на подіях із життя й побуту конотопської сотні, очолюваної недалеким сотником Забрьюхою (вміє рахувати лише до тридцяти, підписує папери, не читаючи їх, найбільше любить добре попоїсти, випити і поспати, хоче одружитися з Оленою) та хитрим писарем Пістряком, який дванадцять років учився у школі у дяків, а тепер мріє зіпхнути Забрьюху і посісти його тепле місце. Задля здійснення своїх намірів обидва вдаються до конотопської відьми Явдохи Зубихи, яка напускає на людей ману, дає любовні чари Олені, піднімає у повітря Забрьюху, як гусака чи ворону. Віра у відьомську всемогутність обійшлась дуже дорого: замість Олени-хорунжівни Забрьюха одружується з Солохою, не судилося здійснитися і планам Пістряка (семантика

лексеми – прищ або гриб-паразит), а відьма Явдоха Зубиха помирала у страшних муках і була похована не за християнським звичаєм.

Прозаїк вдало використовує гротеск, тобто поєднує реальне і вигадане, трагічне і комічне, найчастіше навмисно гіперболізовано; коріння повісті "Конотопська відьма" сягає глибин народної сміхової культури. Спираючись на власний життєвий досвід та реальну дійсність, письменник порушив проблеми вселюдського значення: зміст і мета людського життя, боротьба добра зі злом, проблему справедливого соціального світу та інш. Літературознавці відносять повість до „однополюсних” творів, оскільки у ній єдиним позитивним героєм виступає сміх (позитивні герої відсутні).

Поєднання реалістичних і фантастичних рис, етнографічна достовірність (сватання, весілля), стрункість композиції повісті (14 розділів, кожен з яких починається похмурою анафорою: "Смутний і невеселий...", та "Закінченіє"), гротескні прийоми в зображенні Забрюхи і Пістряка, проекція на сучасність – основні ознаки повісті "Конотопська відьма", у якій дидактичні авторські настанови зводяться до релігійно-морального самовдосконалення.

Усі бурлескно-реалістичні твори Г.Квітки-Основ'яненка написані на основі фольклорних матеріалів та власних спостережень за народним життям. Автор дрібних оповідань використав засіб сюжетно-розгорнутих трансформацій: брав народні приказки, прислів'я чи анекдоти і, поєднуючи їх із реальними життєвими фактами, створював прості, часом примітивні сюжети, з простакуватими персонажами, але обов'язково повчально-моралізаторського, часто релігійного змісту. У народно-казковій і реалістичній сюжетній лінійці письменник ввів елемент соціальної нерівності, критики побуту панства, сваволі судочинства.

У сентиментально-реалістичних повістях Г.Квітки-Основ'яненка зміна настроїв важливіша, ніж зміна подій, оскільки розгортання подій відбувається не через розвиток дій героїв, а через розвиток їхніх душевних переживань.

Sintement (фр. почуття, чутливість) – як ідейно-художній напрям XVIII ст. не обмежувався лише чутливістю. Сентименталізм – явище багатогранне; характерні моралізаторство, ідеалізація героїв, посилення уваги до переживань, почуттів і пристрастей простої людини з метою розчулити читача, викликати співчуття до несправедливо скривджених.

Повість "Маруся" стала доказом спроможності української мови і літератури творити "і звичайне, і ніжненьке, і розумне, і полезне" (у цих словах здекларовано найбільш вагомий для просвітительського реалізму риси).

В основі сюжету зворушлива любов дівчини-селянки, дочки заможних батьків, і сироти Василя, якому загрожує рекрутчина. Хлопець наймається до купця, щоб заробити на "найомщика" і вибавитися від загрози чвертьвікової солдатчини. Чекаючи коханого, Маруся з тугою в серці ходить до озера, де її застає холодна злива. Дівчина застудилася і "згоріла" за три дні, а Василь ченцем згас у Печерському монастирі.

Сучасники Квітки часто висловлювали сумніви щодо життєвості образів, докоряли за надмірну ідеалізацію героїв, гіпертрофовану сентиментальність, але письменник переконував, що пише, спираючись на реальні факти, що герої

його також "описані з натури". Так, герой повісті "Маруся" Василь частково наділений рисами товариша Г.Квітки, Валер'яна Степановича, який, не перенісши зради коханої, став ченцем Києво-Печерської лаври, де зустрів його письменник. Даючи поради молодим літераторам, письменник зазначав: "Пиши про людей, яких бачив сам, а не вигадуй характери небувалі, неприродні, дикі, жахливі". Цим же принципом користувався і сам прозаїк, хоча, звичайно, він був не фотографом, а творцем літературних образів.

Зваживши на прохання В.Жуковського, П.Плетньова, Г.Квітка-Основ'яненко переклав повість російською мовою, хоча незабаром усвідомив ущербність такої праці і відмовився від неї назавжди (співвітчизники не пізнавали себе, а росіяни називали це маскарадом).

Своєрідність композиції повісті "Маруся" полягає у тому, що автор розпочав твір позасюжетним вступом, у якому висловив власні міркування про суть земного життя, залежність його від Божої волі: "Коли отець наш милосердний кого з нас покличе, проводжай з жалем, та без укору і попрьоків... Більш того пам'ятай, що поховаєш сьогодні, а тебе заховать завтра; і усі будемо вкупі, у господа милосердного на вічній радості; і вже там не буде ніякої розлуки, і ніяке горе, і ніяке лихо нас не постигне". Ця сентенція ілюструється подальшим розгортанням подій, а закінчується повість повчальним висновком-епілогом. Конфлікт у повісті соціального характеру, адже закохані не можуть одружитися через загрозу солдатчини і бідність нареченого.

Образи твору змодельовано у кращих традиціях українського фольклору. Про Марусю автор зазначає: "Та що то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорненька, очиці – як тернові ягідки, брівоньки – як на шнурочку. Личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте, носочок – так собі, пряменький з горбочком, а губоньки – як цвіточки розцвітають, і меж ними зубоньки, неначе жернівки, як одна на ниточці нанизані". Вона чесна, працююча, щира і богомільна, шанує батька і матір, вірна у коханні. Портрет головної героїні суголосний із народнописенним:

Хвалилася дівчина:

"В мене коса до пояса...

В мене личко, як яблучко...

В мене очки, як терночки...

В мене брівки, як шнурочки..." ("Хвалилася тая берізонька")

І Василь, і батьки Наум та Настя – носії всього світлого та прекрасного, вони виступають втіленням добродетелей, до наслідування яких прагнув спонукати своїх читачів автор повісті. Письменник свідомо ідеалізував своїх героїв, які жили і діяли за законами Божої і народної моралі.

Г.Квітка-Основ'яненко, як зазначав О.Дорошкевич, здійснив широкі "етнографічні та побутові екскурсії в показі селянського життя", важливі суспільні проблеми висвітлюються автором у етично-моральному плані. Епічно виписано сватання із "законним словом" сватів, розговіння, весільне та похоронне обрядове дійство, традиційні способи українського лікування. Зі сторінок повісті постає привабливий образ замріяно-ніжної України, осяяний

теплом автора-патріота і гуманіста.

Значна роль відведена його величності випадку (Василь знайомиться з Наумом Дротом випадково – у батька Марусі поламався віз, а хлопець прийшов на поміч; випадкова і смерть героїні). Наділяючи героїв рисами "кордоцентричності" (а Марусю ще й передчуттям лиха), письменник зробив крок у передромантичному літературному напрямі.

Над текстом "Марусі" письменник працював довго і натхненно, переробляючи окремі епізоди, відшліфовуючи пейзажі і портрети, вводячи у мовну тканину повісті народні прислів'я, приказки, весільні пісні тощо.

Повість "Маруся" Г.Квітки-Основ'яненка була із захопленням сприйнята як читачами, так і критиками. С.Єфремов вважав письменника майстром "типово-українських ідеальних образів". Прочитавши повість, зворушений Т.Шевченко писав автору: "Вас не бачив, а вашу душу, ваше серце так бачу, як може, ніхто на цім світі. Ваша "Маруся" так мені вас розказала, що я вас навиліт знаю". П.Куліш слушно зазначив: "Написав Квітка свою повість "Марусю" – хто не прочитає її, всяке плакало. Чого ж не плакати?... Хіба її доля дуже нещаслива? Ні, тут не печаль огортає душу – не з цієї криниці течуть у читача сльози. Душа тут обновляється, вбачаючи пишну красу дівочу і чисте дівоче серце. Це не Маруся в нас перед очима: це наша юність, це тії дні святі, пріснопам'ятні, в які і в нас було красно, чисто і свято в серці" (цит. за С.Єфремовим). П.Куліш справедливо підкреслив, що образи Марусі та Василя не тільки приваблюють прикметами національної краси, духовної і фізичної досконалості, але й тривожать душі читачів золотим спомином про власну неповторну юність.

У 20-х р. ХХ ст. П.Тичина в одному з листів писав: "Днів зо три тому читав уночі Квітку-Основ'яненка. Читав "Марусю". Та так дочитавсь, що не помітив, як і шість ранку прийшло... Так сильно писати! І так просто! Мені здається, що сцена смерті Марусі нічим не слабша від смерті Ніколая у Л.Толстого. Квітка-Основ'яненко – величезний талант".

Своєрідним дебютом нової української літератури на європейській арені стала сентиментально-реалістична повість Г.Квітки-Основ'яненка "Сердешна Оксана", що була вперше опублікована у французькому перекладі у Парижі. Автор не ідеалізує образ головної героїні, єдиної доньки багатой і мудрої вдови Векли Ведмедихи. Найкраща дівчина у селі, безтурботна і жвава Оксана верховодила серед молоді та мріяла вийти заміж за купця, панича чи поповича, адже "пішовши за мужика, треба покинути об собі думати, що як би нарядитись, як би убратися"... Вона не чує благань-застережень матері, закохується у "копитана"-москаля, який обіцяв одружитися, але обіцянки не дотримався. Викравши одиначку в матері, возив її за собою у військових походах, збезчестив, одрізав косу, знущаючись, змушував одягати солдатське вбрання. Однак героїня знаходить у собі сили повернутися з дитиною у село до матері та спокутувати свій гріх.

У цій повісті, що стала попередницею поеми Т.Шевченка "Катерина", підкреслено благородство простих селян, які оточують Оксану, зокрема закоханого у неї парубка Петра. Якщо Шевченкова покритка, жертва

розпусного офіцера-москаля, назавжди відторгається сільською громадою, у тому числі – й батьками, то героїня Г.Квітки-Основ'яненка з допомогою матері морально відроджується: чесне, аскетичне життя повертає їй повагу і довіру односельчан. Про повість "Сердешна Оксана" С.Зубков писав: "Незважаючи на те, що в окремих деталях відчуваються соціальні мотиви, Квітка певною мірою нейтралізує їх прикінцевим змиренням Оксани, її покірним поверненням до усталеної долі селянки, визначеної суспільними й божими настановами".

Отже, значну роль у появі елементів сентименталізму у творчому доробку Г.Квітки-Основ'яненка відіграла ідея народності літератури, авторський пошук ідеального героя у народному середовищі. Прозаїк утверджує новий тип особистості, яка здатна до справжніх і глибоких почуттів та переживань, породжених самою природою. Оновлене сентиментальне світосприйняття поєднується в письменника з проголошенням власних поглядів і сентенцій, що часто перепліталось з релігійно-дидактичними настановами.

Повість "Маруся" – це новий етап у розвитку української літератури, перший зразок жанру етологічно- (тобто такого, що описує моральний звичай) - побутового (автор опоетизовує працю, побут, почуття селян).

Із десяти комедій російською мовою п'єса "Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе" (1827) стала першою спробою сатиричного зображення негативних явищ тогочасної дійсності: бюрократизму, насильства, здирництва чиновників та дворян, серед яких, як писав письменник, "мавп багато, але, на жаль, людей мало". Доречно зазначити, що ця ж думка звучить і в ранньому російськомовному вірші-жарті Г.Квітки "Каламбур", де автор, удосконалюючи техніку віршування, "трається" омоформами (дієслово-іменник):

Люблю я знать
А иногда
И знать
Не дай бог знать.

Тривалий час серед істориків літератури і театру точилася жвава дискусія про пріоритет Квітки у відтворенні дотепного і нескладного сюжету – приїзду у місто вданого ревізора. І.Франко стверджував, що п'єса Г.Квітки-Основ'яненка "зробилася основою драматичного архітвору Гоголя". Текстологічні та сюжетні подібності обох творів дали підстави І.Айзенштоку, М.Волкову і М.Баженову зробити припущення, що М.Гоголь запозичив сюжет "Ревизора", оскільки п'єса харківського письменника довгий час поширювалася у рукописному вигляді. Будучи предводителем харківського дворянства, добре знаючи провінційне життя, Г.Квітка-Основ'яненко першим, за вісім років до появи "Ревизора" М.Гоголя, спробував художньо відобразити картину існуючих порядків, хоча і з меншою майстерністю, ніж його великий співвітчизник.

Більшої викривальної сили досягає Квітка у своерідній діалогії "Дворянские выборы" (1828) і "Дворянские выборы, часть вторая или Выбор исправника" (1829). Обидві комедії царська цензура заборонила ставити на сцені "за образу дворянської честі". Темою першої з них стала колотнеча повітового панства навколо виборів предводителя дворянства та іншого

повітового начальства. Поміщик Староплотов висовує на посаду дворянського предводителя свого давнього приятеля Кожедралова. Кожен із учасників передвиборчої кампанії керується особистими інтересами та цинічними розрахунками. При цьому згадуються "заслуги" Кожедралова, який виручив друзів під час рекрутського набору, поклавши поставку солдат "на вдови, сиротские имена да на отсутствующих помещиков", одного врятував від суду за вбивство сусіда, забезпечивши неправдиве "алібі", іншого виручив у справі по опіці. "Достойний" кандидат показаний в оточенні сатирично загострених образів поміщиків, яких автор наділив велемовними прізвищами-характеристиками: Вижималов, Драчугін, Забойкін, Заправлялкін. Моральний розклад, двоєдушність, шахрайство, підкупи, обдурювання, поведінка, що навіть за законами феодального суспільства вважається кримінальним злочином, – все це було поширеним явищем, типовим не тільки для часів Г.Квітки-Основ'яненка.

У другій частині діалогії подано ще ширшу картину суспільно-громадського життя, змальовано колоритні характери дворян, селян і кріпаків. Драматург показав вражаючі своєю достовірністю сцени виборів справника, розкрив усі можливі махінації. Так, чиновник Плотовкін розказує Лупиліну, як можна сфальсифікувати голосування: "Можно бы перед вашей баллотировкой в избирательном ящике оставить шаров десяток... Можно бы ваши избирательные шары, когда вынут из ящика, рассыпать, да собирая, дополнить из рукава – и эта штука удавалась мне иногда... Извольте, для вас как-нибудь смастерю..." То ж чи є необхідність підкреслювати актуальність комедій Квітки у наш час та проводити певні аналогії у сучасній виборчій кампанії?

Автор відійшов від схематичності у змалюванні образів, намагався індивідуалізувати мовні партії, відтворюючи психологію представників різних прошарків населення. Освічені дворяни Твердов і Скромов говорять літературною мовою; чиновникам характерна канцелярська лексика; деякі представники дворянської маси (Забойкін) вживають непристойні, грубі вирази та лайку. Орловсько-курським діалектом спілкуються стара селянка Акуліна, волосний голова і виборний соцький, у мовленні яких часто вживані народні прислів'я, що відбивають ставлення народу до поміщиків.

Критика відзначила самобутній талант драматурга, новизну і злободенність проблематики, вірність життєвій правді. Проте високого рівня художньо-реалістичного зображення дійсності Г.Квітці-Основ'яненку досягти не вдалося через суперечність прогресивних устремлінь і монархічних поглядів митця, обмеженість і непослідовність його світогляду, оскільки драматург вважав, що становище простолюду можна покращити шляхом введення нових урядових заходів, призначенням на адміністративні посади добропорядних, освічених і діяльних людей.

У наступних комедіях "Шельменко – волостний писарь" (написана в 1829, надрукована в 1831) та "Шельменко-денщик" (1837) образ писаря – українця із другої частини діалогії "Дворянские выборы", де він був зображений лише епізодично, стає центральним. П'єси написані російською мовою, але головний герой Кіндрат Терентійович говорить живою українською мовою. У

першій частині діалогії "Шельменко – волостной писарь" автор сатирично-гіпертрофовано зображує моральний розклад чиновництва, хабарництво, бездушність і беззаконня волосних начальників. Образи волосного голови Трофимича і писаря Шельменка нагадують возного і виборного із "Наталки Полтавки" І.Котляревського. Мовна партія писаря рясніє канцеляризмами, іншомовними словами, навіть бурлескно-зниженими висловами з "Енеїди", а часто вживане ним "теє-то" сприймається як скорочення "теє-то як його" Тетерваковського і вживається з тією ж метою: зметикувати, що слід сказати далі. Волосний голова і писар безчинствують у селі, коять неправий суд і розправу над селянами. Шельменко вміє добре заплутати будь-яку справу, з допомогою хабарів і могоричів повести її у потрібному для нього руслі. Перейменувавши сина-одинака заможної вдови Микиту на кріпака Миняйлова, який п'ять років назад втік на вільні землі, писар хоче віддати хлопця у солдати, а саму вдову "принять вместо матери родной с избой, с землей и всею движимостью". Однак через втручання добродушного губернатора Шельменко опиняється у москалях.

Намагаючись створити позитивний образ вихідця із дворянського середовища, драматург зазнає невдачі, хоча порівняно з іншими п'єсами ця комедія композиційно досконаліша, персонажі її правдивіші. Твір наділений ознаками водевільного жанру (автор використав прийоми комізму ситуації – переодягання, невпізнання), що дало підстави деяким літературознавцям назвати його водевілем.

Друга частина діалогії "Шельменко-денщик" стала найбільшим досягненням Г.Квітки у драматургії. Конфлікт комедії соціально-побутовий: багатий поміщик Шпак не погоджується на шлюб своєї доньки з капітаном Скворцовим, але розумний і спритний денщик обставляє справу так, що батько, потрапивши у кумедну ситуацію, віддає Прісіньку за капітана.

Образ Шельменка створений під відчутним впливом народних анекдотів та українських казок про мудрого селянина і кмітливого слугу, на ньому позначилися й риси слуги-хитруна з комедії Мольєра ("Витівки Скапена"), окремі штрихи сюжету комедій "Забавний випадок", "Слуга двох панів" К.Гольдоні. Велемовне прізвище-характеристика героя несе важливе семантичне наповнення, оскільки походить від українського простонародного: шельма – шельмувати (обдурювати). Сучасний літературознавець О.Гончар зазначав, що "ім'я Шельменка і суть його образу певною мірою пов'язані з європейським (пікаресним) романом, жанр якого німецькою мовою визначався як Schelmenroman (шельменроман)".

Характерно, що у цьому творі Г.Квітки-Основ'яненка відсутні ознаки класицистичної комедії: поміщики-"небокоптителі" не наділені прізвищами-характеристиками (окрім Шельменка), немає контрастного поділу героїв, автор зумів уникнути і схематизму в їх змалюванні. Якщо у першій частині діалогії образ Шельменка подано в комедійно-сатиричному плані, то в другій – він викликає симпатію своєю винахідливістю і розумом, що зумовлено авторськими пошуками позитивного героя у народному середовищі.

З великим успіхом виступали у ролі Шельменка відомі актори М.Щепкін,

К.Колесник, К.Соленик, М.Кропивницький.

Театральні якості комедії – життєво правдиві образи, струнка динамічна композиція, майстерно побудована інтрига, жива мова, що іскриться народним гумором, – забезпечили незмінний глядацький інтерес і сьогодні.

На жанрових особливостях малоросійської опери "Сватання на Гончарівці" (1835), яка наділена рисами ліричної п'єси і водевіля, позначився вплив "Наталки Полтавки" і "Москаля-чарівника" І.Котляревського. У любовному трикутнику двоє закоханих – Уляна і Олексій – долею нагадують Наталку і Петра, багатий і недолугий Стецько асоціюється з образом заможного, але нелюбого возного. Відставний солдат Скорик своєю спритністю і винахідливістю нагадує москаля-чарівника із водевілю І.Котляревського. Важливо, що у комедії "Сватання на Гончарівці" вперше в українській літературі виведено образ кріпака (Олексія), а гротескний образ Стецька, насажений використанням розмаїтих гумористичних засобів, став у народі називним.

У сюжет органічно вплетено пісні та куплети, танці, народні приказки і прислів'я, що не тільки передають настрій персонажів, а й служать їх характеристичні. Автор виявив себе як тонкий знавець побуту і фольклору українців.

За жанром "Сватання на Гончарівці" наближається до "міщанської драми", що втілювала просвітительську ідею природного права кожної людини на щастя. Носієм морально-етичних норм стають прості люди, які відстоюють право на любов, щастя у суспільстві, де панує соціальна нерівність.

Отже, Г.Квітка-Основ'яненко

- першим у світовій літературі вивів позитивний образ селянина, переконливо довівши його моральну вищість над панством;
- зумів показати великі мистецькі можливості української мови, її здатність висвітлювати найважливіші проблеми людського буття;
- ввів у літературний обіг ще не знані в українській літературі жанри: повість, оповідання, фейлетон, епіграму (всього написав 80 творів різних жанрів).

Г.Квітка-Основ'яненко – визначний драматург, п'єси якого і нині не сходять зі сцен професійних і аматорських театрів; родоначальник нової української прози, який торував шлях пізнішим українським прозаїкам – Марку Вовчку, Панасу Мирному, А.Свидницькому, І.Нечую-Левицькому... Значний вплив справила його творчість на розвиток і становлення західноукраїнської літератури, зокрема Ю.Федьковича, який із вдячністю та захопленням стверджував: "Нема в нас сонця, як Тарас, нема місяця, як Квітка, і нема зіроньки, як наша Марковичка".